

ABDULLA QODIRIY ASARLARIDA QO‘LLAGAN MAQOLLAR VA ULARNING TAHLILI

Toshkent davlat texnika universiteti talabasi

Mardonova Mashhura

Annotatsiya: Xalq og‘zaki ijodining yorqin namunasi bo‘lgan maqollar badiiy asarlarda ham unumli qo‘llanadi. Ular badiiy asarda turli ma'no-mazmuni ifodalash uchun ishlatiladi. Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning kichik hajmli asarlarida foydalangan maqollari xalq og‘zaki ijodida berilgan maqollarning original versiyasi bilan qiyosiy tadqiq qilinib, o‘rganib chiqiladi. Ularning badiiy matndagi ma'nosi va funksiyasi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: maqol, hikoya, sarlavha, yakun, o‘z ma'nosi, ko‘chma ma'no, tana qilmoq, kinoya, Abdulla Qodiriy.

Xalq og‘zaki ijodining eng qadimgi va eng qisqa namunasi bo‘lgan maqollar badiiy adabiyotning nasriy asarlarida ham keng qo‘llanadi. Maqolada o‘zbek buyuk adibi Abdulla Qodiriyning kichik hajmli nasriy asarlari, ya'ni hikoya va feletonlarida foydalangan maqollar tahlil qilinib, ularning yozuvchi ijodida tutgan o‘rni muhim ekanligini ko‘rish mumkin. Adib maqollarni asar tilining uslubi uning kimga tegishli ekanligini aniqlab turib shularga mos bo‘lgan maqollarni qo‘llaydi. Ilmli kishi (Kalvak Maxzum) va omi odam (Toshpo‘lat tajang va boshqalar) tilidan aytilgan maqollar bir-biridan farq qiladi. Maqollardan foydalanish orqali yozuvchi o‘z fikrini qisqa-lo‘nda, tushunarli va ta'sirli qilib bayon qilishga erishadi. Yozuvchi birgina maqol orqali butun bir voqeani izohlashga erishadi.

Abdulla Qodiriyning "Baxtsiz kuyov" tragediyasi (sahna asari- Turkiston maishatidan olingan to‘rt pardalik fojea) da asarning bosh qahramoni kuyov bo‘lmish 25 yoshli Solih ismli yetim bolaga otasining do‘sti bo‘lgan Fayziboyning qizini unashtirish uchun uning amakisi Abdurahim va ellikboshi bilan birga boradilar. Kelin bo‘ladigan qiz 16 yoshli Rahima.

Sep oldi-berdilari haqida gap keta turib domla-imom (Abdurahimga qarab): Siz xo‘b deyabering, bundaqangi yaxman deb o‘lturmang, to‘yg‘a ketkan oqchani Xudo o‘zi yetkazadur, qarzdor bo‘lsa, bo‘lar. Qarz uzilar, xotun yonga qolar, degan so‘z bor. Ellikboshi qayog‘dagi bo‘lmagan so‘zlarni gapurib, sizni sustlanturib qo‘ydilar. Ul kishining so‘zini qo‘yabering.

To‘yg‘a ketkan oqchani Xudo o‘zi yetkazadur - xalqimizda To‘yga qush qanotini yozibdi, To‘yning boshi boshlanguncha degan naql bor. Biron kim to‘y qilmoqchi bo‘lsa-yu, yetarli mablag‘i bo‘lmasa, tashvishlanmasligi uchun yaqinlari shu iborani ishlatadilar.

Qarz uzilar, xotun yonga qolar - Qarz ol-da, xotin ol, qarzdor qarzin olar, xotin yoningga qolar.[O‘zb.x.m., 1989, 405B.]

Abdurahim:- Ey,ahmoq ekansan-ku, yaramas gaplarni gapurma. Fotiha Xudoning muhri, debdurlar, fotihadan qaytsang kishini fotiha uradur, "Keyingi pushmon jonga dushman" degandek, bir kasalg‘a yo‘luqib, keyin pushaymon bo‘lib yurma...

"Keyingi pushmon jonga dushman"- bilmasdan, oxirini o‘ylamasdan avval biron ish bajarib bo‘lib, so‘ng uning oqibatidan qattiq pushaymon bo‘lganda, ko‘pincha bunday natijani to‘g‘irlab yoki o‘zgartirib bo‘lmasligida ishlatiladigan maqol o‘z ma'nosida foydalanilgan.

Solih va Rahimaning vafotidan so‘ng uylarida barcha kishilar jam bo‘lgan vaqtda ellikboshi kelin bo‘lmishning otasiga qarata: - Endi sizg‘a Xudo sabr bersun. Yig‘ining foydasi yo‘q. Har narsa qildingiz, o‘zingizg‘a qildingiz, o‘z oyog‘ingizg‘a bolta urdingiz.

O‘z oyog‘ingizg‘a bolta urdingiz- o‘z oyog‘ingga o‘zing bolta urma, o‘zing turgan shohni kesma kabi variant bo‘lib, o‘ziga o‘zi zarar yetkazuvchi insonga nisbatan aytiladi. Bu yerda orzu-havas deb qizi va kuyovidan ayrilgan otaga nisbatan aytiladi. Bu yerda otaning qilmishini, orzu-xavas doim ham yaxshilikka olib bormasligi tana qilib aytiladi.

Mushtum jurnaliga 1924-yil yozilgan Kelinni kelganda ko‘r, sepini yoyg‘anda ko‘r nomli maqolasida Toshkentda yangi ochilgan "Nashriyot shirkati" ni qalamga oladi. Qancha umidlar bilan nashriyotga borgan yozuvchi bir yilu o‘n ikki oy asarini chop qilishlarini kutishi kerakligi, nashriyotdagilarning o‘z ishiga befarqligidan kuyunib, maorifga beparvo bo‘lganlarni kulgi ostiga oladi.

Kelinni kelganda ko‘r, sepini yoyg‘anda ko‘r -kelinni olishdan oldin juda ko‘p maqtaydiganlarga nisbatan aytilgan bu maqol, yolg‘on yoki chin sifatleri bilan maqtalgan ish keyin xafsalani pir qilishligini hikoyaning shu nomi bilan ta'kidlab o‘tadi. Bu maqol hali qandayligini bilmasdan turib nashriyotni maqtab va yoki uni ochilganligidan oldindan bong urib xursand bo‘lib, keyinchalik o‘ylaganday yaxshi nashriyot emasligiga ishonchlari komil bo‘lgach aytilgan.

Maqola - Osh tegsa - to‘y, tegmasa tafarruj.. .deb og‘alar to‘yga boradirlar... "Qoramol egasiga o‘xshamasa harom o‘ladir", "Avatiga chavati, misqozonga loy tuvoq", Eng oxirida "Eshagiga yarasha tushovi", - deb zor-zor, chun abri nav bahor yig‘lag‘an ham "Huv!" deb cho‘lu biyobong‘a chiqub ketkan ekan, bir bechora!.. deb boshlanadi. Bunda muallif bir qator maqol va matallarni birin-ketin qo‘llaydi.

Osh tegsa - to‘y, tegmasa tafarruj- yo osh yeb to‘y boladi yoki tomosha bo‘ladi. Bu birinchi abzas yangi ochilgan befarq kishilar ishlaydigan nashriyotga nisbatan istehzo bilan o‘xshatish qilingan.

Qoramol egasiga o‘xshamasa harom o‘ladir ya'ni maorif yoki nashriyot ham xalqning o‘ziga o‘xshab beparvo deb aytmoqchi bo‘ladi.

Avatiga chavati, misqozonga loy tuvoq, Eshagiga yarasha tushovi- bu maqollar - Qozonga yarasha qopqog‘i, Yoriq havonchaga - siniq sop, Bo‘lmagan bug‘doyga -o‘tmagan o‘roq kabi maqollar bilan sinonim bo‘lib, arzimagan ish uchun o‘ziga yarasha harakat yoki e'tiborga loyiq bo‘lmagan kishini izzat-hurmat qilinmaganda qo‘llaniladi. Maqolada muallif nashriyot ham o‘zimizga yarasha, demoqchi bo‘ladi.

-Hoy, muallim, Pishirib ye darsliklarni, hoy, tashlagani kitob, eplab ol bularingni! - deb bir-birovimizni turtishdik. Ammo hech bir ish buzuqining esiga: - Kelinni kelganda ko'r, sepini yoyg'anda ko'r! - degan gap kelmadi... deb, maqolni hikoya so'ngida yana bir bor takrorlaydi.

-Ko'chaga tashlab qo'yg'an pul, tekin oftobga chiqqan mushuk, yuk tashiyman degan shaloq arava... ana shunday o'ngu ters so'zlarga har kim ishonsa, yebdir noma'qul buzoqning go'shtini...

Tekin oftobga chiqqan mushuk - asli mushuk ham bekorga oftobga chiqmaydi shaklida bo'lib, o'z ma'nosida mushukning qorni to'ysagina cho'zilib oftobda yotadi, ko'chma ma'noda esa arzimagan ish uchun ham to'lov talab qilinadigan ishlarga aytiladi. Ya'ni muallif hech qanday harakatlarsiz hech nima o'z o'zidan zo'r bo'lib qolmaydi, demoqchi.

Maqollar xalqning ma'naviy mulki bo'lib, xalq badiiy asarlarida turli maqsadlarda foydalaniladi. Abdulla Qodiriy xalq maqollarini o'z asarlarida unumli ishlatib, ularning purhikmat va purma'no fazilatidan foydalanib, o'quvchi e'tiborini jalb qilishga erishadi. Yozuvchi maqolni ba'zan o'z asl holicha, bazan butunlay o'zgartirib o'z badiiy asarlarida qo'llab, ularning ta'sirchanligini, badiiyligini oshiradi. O'quvchini xalqqa yaqinlashtirishga erishadi. O'quvchi asarga o'z qadrdoni kabi munosabatda bo'lishiga erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Qodiriy "Diyori bakr", Toshkent, Yangi asr avlodi, 2007-yil
2. Mirzayev T. "O'zbek xalq maqollari". -Toshkent: 2003.

XULOSA

SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7

3(4), April, 2023

3. O'zbek xalq maqollari. -Toshkent: G'. G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009.

4. O'zbek xalq maqollari. - Toshkent: Sharq 2012

5. O‘zbek xalq maqollari. - Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978.
6. O‘zbek xalq maqollari. II tomli. - Toshkent: O‘zbekiston fan nashriyoti, 1988
7. Shomaqsudov Sh., Shoraxmedov Sh. Ma'nolar maxzani . -T.: 2001
8. Shomaqsudov Sh., Shoraxmedov Sh. Nega shunday deymiz? O‘zbek xalq maqollarining izohli lug‘ati. - Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1988
9. Shomaqsudov Sh., Shoraxmedov Sh., Hikmatnoma, - Toshkent, 1990
10. Mirzaeva, D. (2021). THE ROLE OF PAREMIA IN THE SYSTEM OF NATIONAL CULTURAL HERITAGE. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(3).
11. Mirzayeva, D. (2019). Proverb as a kind of paremiological fund and as an object of linguistic and methodological research. Мировая наука, (11 (32)), 33-36.
12. Abdullayeva, N. A., & Mirzayeva, D. I. (2022). ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA MAQOL VA MATALLARNING QO‘LLANISHI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(11), 64-69.